

Seyitömer Höyük'te Ele Geçirilen Bir Grup Hayvan Figürlü Boncuk Üzerine Değerlendirme

Evaluation of a Group of Animal Shaped Beads from Seyitömer Höyük

Nazan ÜNAN*

Özet

Seyitömer Höyük, Kütahya ilinin kuzeybatısında yer almaktadır. Günümüzde kömür işletmesi sahası içinde yer alan Höyük'te gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, höyüğün etkilediği alanda bulunan kömür rezervine ulaşmak amacıyla yapılmıştır. Kurtarma kazısı kapsamında yapılan kazılara 1989 yılında başlanılmış ve aralıklarla 2021 yılı sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda Höyük'te Erken Tunç Çağı II'den Roma Dönemine kadar toplam 6 tabaka tespit edilmiştir. Makalenin konusunu Erken Tunç Çağı III Dönemi'ne tarihlendirilen V/B evresinde açığa çıkarılan yönetici yapısının ana odasında ele geçirilen bir grup boncuk oluşturmaktadır. Söz konusu boncuklar, fayans olarak isimlendirilen malzemeden üretilmişlerdir. Toplamda 14 adet olduğu tespit edilen boncuklar, hayvan figürlüdür. Bu boncukların 8 adedi koç, 5 adedi ördek ve 1 adedi de tanımlanamayan bir hayvan biçiminde stilize tasvir edilmiştir. Çalışmada, boncuklar detaylı olarak tanıtılmış ve büyük bir kısmının benzerleri, Mezopotamya ve Suriye'de yer alan yerleşim ve mezarlıklarda ele geçirildiği tespit edilmiştir. MÖ 3. Bin yılın ikinci yarısına tarihlendirilen figürlü boncukların ışığında Seyitömer Höyüğünün konumuna ve uzak mesafeli ticaret içindeki yerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Tunç Çağı, İç Batı Anadolu, Seyitömer Höyük, figürlü boncuklar, ticaret

Abstract

Seyitömer Höyük is located in the northwest of Kütahya province. The archaeological excavations at the mound, which is now located within the coal mining area, were carried out in order to reach the coal reserves in the area affected by the mound. The excavations within the scope of salvage excavations started in 1989 and continued intermittently until the end of 2021. As a result of these excavations, a total of 6 levels were identified from the Early Bronze Age II to the Roman Period. The subject of this article is a group of beads recovered from the main room of the administrator building unearthed in Phase V/B of the Early Bronze Age III. These beads were produced from a material called, faience. The beads, of which there are 14 in total, have animal figures. Eight of these beads are stylized as rams, five as ducks and one as an unidentified animal. In the study, the beads were introduced and it was determined that most of them were found in settlements and cemeteries in Mesopotamia and Syria. In the light of the figured beads dated to the second half of the 3rd millennium BC, the location of Seyitömer Höyük and its place in long-distance trade are discussed.

Keywords: Early Bronze Age, Central West Anatolia, Seyitömer Höyük, figured beads, trade

Kütahya ilinin 25 km kuzeydoğusunda bulunan Seyitömer Höyük, 150x140m ölçülerindedir. Kömür rezerv sahası içerisinde kalan höyüğün etkilediği alanda bulunan kömür rezervinin kullanılabilir duruma getirilmesi amacıyla 1989-2021 yılları arasında kesintilerle kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. 2019-2021 yılları yapılan çalışmalara dayanarak Höyük'te tabakalanma şu şekildedir: I- Roma

* Dr. Öğr. Gör, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, GSMYO, Eser Koruma Bölümü, Kütahya.

0000-0001-65-17-9441 | nazan.unan@dpu.edu.tr

Dönemi, II- Helenistik Dönem (A, B), III- Demir Çağı (A, B), IV- Orta Tunç Çağı (A, B, C), V- Erken Tunç Çağı III (A, B, C, D), VI- Erken Erken Tunç Çağı IIIA, VI/A-D- Erken Tunç Çağı II. Seyitömer Höyük'te Erken Tunç Çağı II yerleşiminin A, B, C ve D olmak üzere dört evreli olduğu tespit edilmiştir¹.

Çalışmanın konusunu oluşturan figürlü boncuklar, Seyitömer Höyük V/B evresi'nde höyüğün güneybatısında saray kompleksi olarak adlandırılan yönetici yapısının ana odasında çanak içinde ele geçirilmiştir (Fig. 1). Bu yapı, bir ana oda, bunun önünde bir ön oda ve etrafındaki çok sayıdaki depo odasından oluşmaktadır². Saray kompleksinde toplam 13 oda yer almaktadır. Bu odalarda, 1'i ana oda ve 4'ü küçük odada olmak üzere toplam 5 adet boğa başlı ocak bulunmaktadır. Oda içlerinde yer alan boğa başlı ocaklara dayanarak bu odaların yaşam alanı diğer odaların ise depo odası olduğu düşünülmektedir³. Saray olduğu düşünülen yapının oldukça büyük bir alanı kapsadığı, dolayısıyla sadece buluntuları bağlamında değil aynı zamanda mimari anıtsallığı ile de önemli bir yapıyı işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ayırt edici yapısal niteliklerinin yanı sıra diğer mekanlarda karşılaşılmayan, değerli ve sıra dışı buluntuları nedeniyle bu yapı kompleksinin diğer yapılardan ayrıcalıklı bir kullanım gördüğü önerilebilir. Kompleksin ana odasında çanak çömlek buluntularının yanı sıra altın, gümüş ve bronzdan yapılmış saç iğneleri, kolye, rozet gibi takılar, boncuklar ve Mezopotamya kökenli 10 adet Akad silindir mührü gibi oldukça önemli buluntular tespit edilmiştir⁴.

Fig. 1. Boncukların buluntu durumu

¹ Bilgen 2008, 321-332; Bilgen vd. 2014, 349-360; Ünan vd. 2021, 3; Ünan 2022, 1-19.

² Bilgen vd. 2015, 122, 140.

³ Ünan 2015, 78.

⁴ Bilgen - Savrum Kortanoğlu 2017, 34.

Söz konusu yönetici yapısının ana odasında bulunan bir çanağın içinden 14 adet fayans⁵ hayvan figürlü boncuk ele geçirilmiştir. Boncukların 8 adedi koç, 5 adedi ördek ve 1 adedi de tanımlanamayan bir hayvan biçiminde stilize tasvir edilmiştir (Fig. 2).

Fig. 2: Figürlü boncukların toplu fotoğrafı

Koç figürlü boncuklar, 1,4 ile 1,9 cm arasında yüksekliğinde, 1,6 ile 1,9 cm uzunluğunda ve 0,4 ile 1 cm arasında değişen genişlikte. Boncuklar, üçgen kesitli gövdeli, sağa dönük başın üzerinde öne doğru, kıvrımlı boynuz çıkıntıları bulunmaktadır. Ayaklar, kuyruk ve gövde hafif sivriltilerek şematik olarak belirtilmiştir. Gövde üzerinde yukarıdan aşağıya doğru uzanan ortalama 0,20 cm çapında ip deliği bulunmaktadır. Bu boncukların yüzeyinde yeşil ve kırmızı renkte sır kalıntıları tespit edilmiştir (Fig. 3a).

Ördek figürlü boncuklar, 0,8 ile 1,2 cm yüksekliğinde, 1,4 ile 1,7 cm uzunluğunda ve 0,7 ile 1,1 cm arasında değişen genişlikte. Söz konusu boncuklar, basık oval gövdeli, "s" kıvrımlı olarak belirtilen boyun sivriltilmiş baş ile bitirilmiştir. Gövde ortasında üst kısımda 0,10 cm çapında dikey ip deliği bulunmaktadır. Boncukların bir kısmında gövde üzerinde kırmızı renkte sır kalıntıları bulunmaktadır (Fig. 3b).

1 adet hayvan figürlü boncuk ise 1 cm yüksekliğinde, 2,6 cm uzunluğunda ve 1 cm genişliğindedir. Üçgen kesitli gövdeye sahip, öne doğru çıkıntılı sivri sonlanan başın üzerinde geriye yatık iki adet kulak çıkıntısı belirtilmiştir. Figürün arka kısmında gövdeden devam ederek uzayan ve sivri bir biçimde sonlanan kuyruk belirtilmiştir. Gövde üzerinde yukarıdan aşağıya uzanan 0,15 cm çapında ip deliği bulunmaktadır. Bu boncuğun yüzeyinde kırmızı renkte sır kalıntısı tespit edilmiştir (Fig. 3c).

⁵ Fayans, çok ince öğütülmüş, küçük bir miktar alkali (soda), kireç veya ikisi ile beraber kaynaştırılmış kuvars parçalarıdır. Fayansın yüzeyi sırlıdır. Sır ise fayansın yüzeyine uygulanan cam katmanıdır. Bkz. Dardeniz - Öztan 2020, 840.

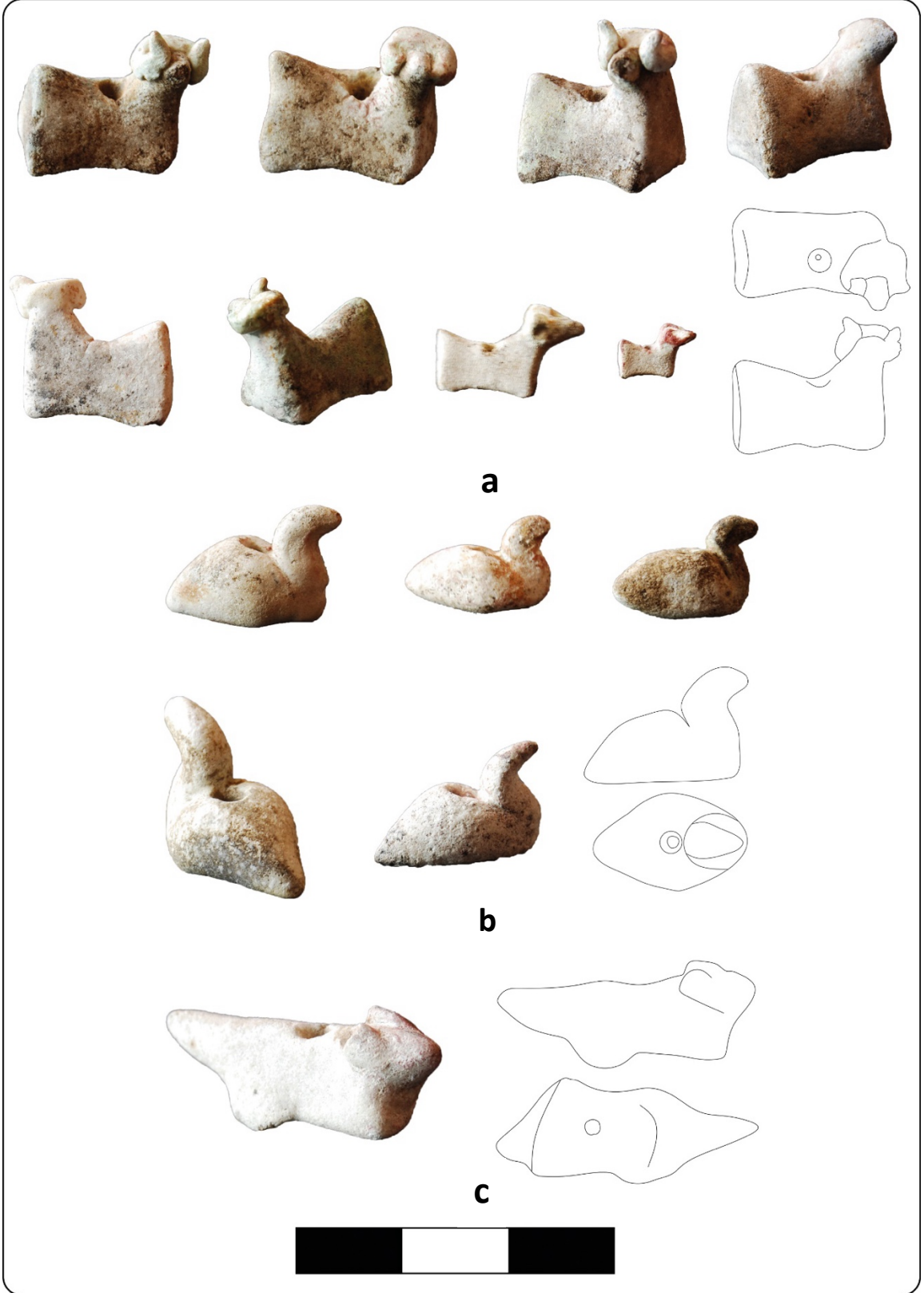

Fig. 3. Seyitömer Höyük, Hayvan Figürlü Boncuklar

Fayans, Yakındoğu ve Mısır'da muhtemelen eş zamanlı olarak MÖ 4. bin yıl'da üretilmeye başlanılmış ve bu üretim Roma Dönemi'ne kadar sürmüştür. Boncuk,

amulet, kakma parçaları, figürin ve vazo yapımı için kullanılan fayanslarda özellikle mavi ve yeşilin tonları sır renklerini oluşturmaktadır⁶.

Figürlü boncukların erken örnekleri Tell Brak'ta Jemdet Nasr Dönemi'nde karşımıza çıkmaktadır. Bu boncuklar ördek, kurbağa, aslan, boğa, köpek gibi çeşitli hayvan figürlerinden oluşmaktadır. Taş veya kemikten üretilen bu figürlerin bir kısmının yan yüzü, bir kısmının ise alt tarafı düzleştirilmiştir ve bu kısımda mühür baskısı gibi kullanıldığını işaret eden semboller yer almaktadır. Alt yüzü düzleştirilen örneklerin bir kısmında yatay ip deliği bulunmaktadır ve bu objeler amulet olarak adlandırılmışlardır⁷. Tell Brak'ta benzer figürlerin kullanımı Uruk ve Geç Uruk Dönemi'nde de devam etmektedir⁸.

Ördek biçimli boncuğun benzeri Tell Brak'ta MÖ 3. Binyılın geç safhasına tarihlendirilmiştir⁹. Tell al-Raga'i'de bulunan hayvan figürlü boncuk ise MÖ 3. binyılın ortasına tarihlendirilmiştir¹⁰. Ördek biçimli fayans bir boncuk Kish Mezarlığı'nda bulunmuş ve MÖ 2350-2150 tarih aralığına verilmiştir¹¹.

Hayvan figürlü boncukların en fazla örneğinin ele geçirildiği yer ise Tell Bia Mezarlarıdır. Tell Bia 24/49:5 mezarında frit ördek ve koç figürlü boncuklar¹², 24/49:8 mezarında ördek, koç ve hayvan figürlü boncukların benzerleri ele geçirilmiştir¹³. Tell Bia'da bu boncuklar, Akad Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

Anadolu'da hayvan figürlü boncukların benzeri ele geçmemiş olmasına rağmen fayans boncukların bulunduğu merkezler arasında ETÇ I'de Başur Höyük¹⁴, Birecik Mezarlığı¹⁵ ve Hacinebi Mezarlığı¹⁶, ETÇ II-III'te Girnevaz Mezarlığı¹⁷, İkiztepe¹⁸ ile ETÇ III'te Troya¹⁹, Achemhöyük²⁰, Alacahöyük D mezarı²¹, Resuloğlu²² ve Kalinkaya Mezarlığı²³, Oylum Höyük Mezarlığı²⁴, Tarsus-Gözkule²⁵ yer alır (Fig. 4).

⁶ Dardeniz - Öztan 2020, 841.

⁷ Mallowan 1947, 66, 72, Pl. XI/1-5, Pl. XII/1-4, Pl. XIII/1-10, Pl. XIV/18-40.

⁸ Mallowan 1947, Pl. XLV; Emberling vd 1999, 6, Fig. 9/c.

⁹ Matthews 2003, Fig. 5.82/4.

¹⁰ Curvers - Schwartz 1990, 14, Fig. 16/2.

¹¹ Mackay 1929, Pl. LX/13.

¹² Strommenger-Kohlmeyer 1998, Taf. 41, 24/49:5/c, f, g.

¹³ Strommenger-Kohlmeyer 1998, Taf. 45, 24/49:8/2, 5, 7-10.

¹⁴ Sağlamtimur vd. 2003, 4, Fig. 3.

¹⁵ Sertok - Ergeç 1999, 87-101.

¹⁶ Stein 1998, 184.

¹⁷ Erkanal 1990, 268.

¹⁸ Bilgi 1984, 57.

¹⁹ Schliemann 1881, 514, Nr. 606-738/730; Sazcı 2007, 413, 414.

²⁰ Dardeniz - Öztan 2020, 878, Res. 9a.

²¹ Koşay 1951, Lev. CLVI.

²² Yıldırım 2006, 13, Fig. 18/a.

²³ Zimmermann 2007, 72, Fig. 8.

²⁴ Ensert 1995, 76, 77, Lev. 47a/2.

²⁵ Goldmann 1956, 453/2.

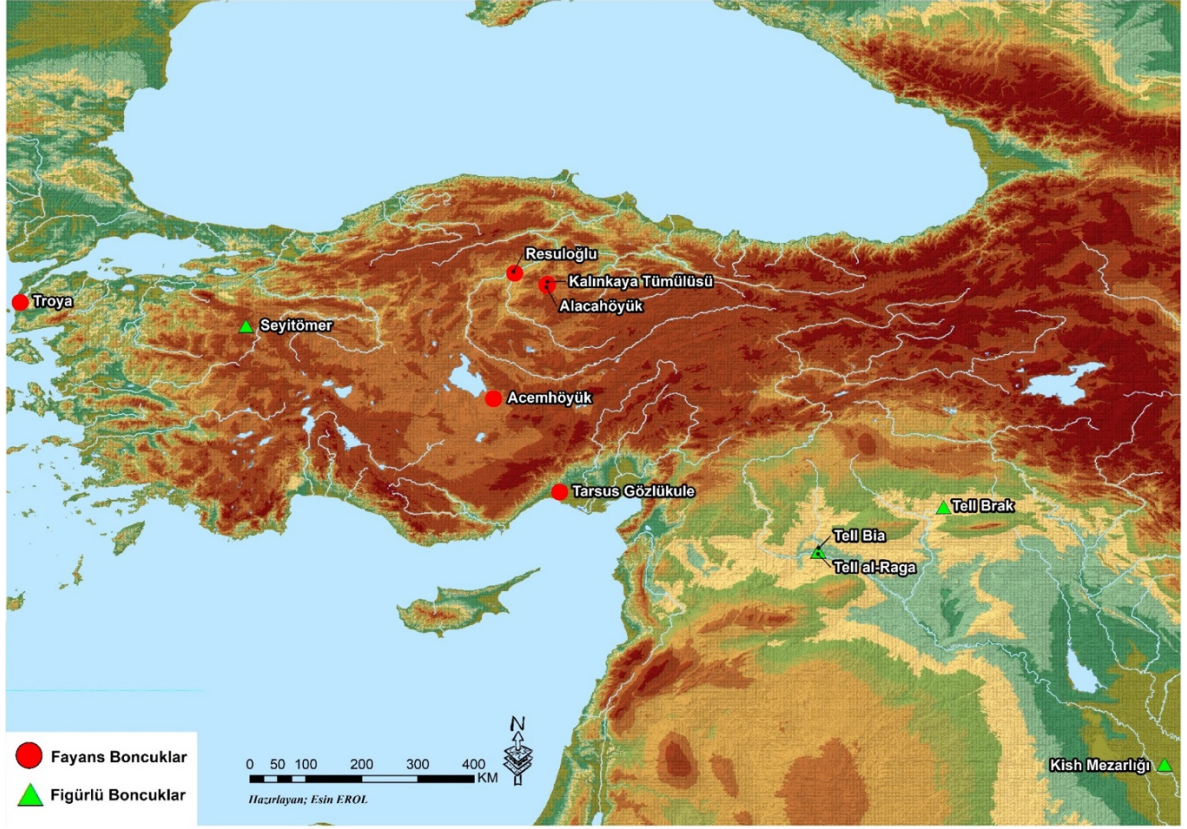

Fig. 4. Hayvan figürlü boncuklar ve Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda fayans boncukların bulunduğu merkezler

Değerlendirme ve Sonuç

Seyitömer Höyük'te figürlü boncukların ele geçirildiği V/B Tabakası'ndan alınan ahşap örnek üzerinde yapılan radyokarbon yaş tayini sonucu %95,4 olasılıkla MÖ 2450-2200 tarihini vermektedir²⁶. Yerleşimde bulunan, hayvan figürlü boncukların benzerlerinin Mezopotamya ve Suriye'de yer alan yerleşim ve mezarlıklardan ele geçtiği tespit edilmiş ve bu örnekler MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilmişlerdir. Bu tarih de Seyitömer Höyük V/B tabakası ile uyum göstermektedir.

Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda büyük bir kısmı mezarlıklardan elde edilen az sayıda merkezde fayans boncuk/buluntu ele geçirilmiştir. Bu dönemde fayansın Anadolu'da üretildiğine dair bir kanıt da bulunmamaktadır. Seyitömer Höyük'te de sözü edilen hayvan figürlü boncuklar, bir grup fayans boncuk ve fayans silindir mühürler V/B evresi'nde yöneticiye ait bir yapının ana odasında bir çanak içinden ele geçmiştir. Boncuklar gibi fayanstaki üretilen silindir mühürlerin de Mezopotamya ile olan bağlantıları daha önce ortaya konulmuştur²⁷. Seyitömer Höyük'te ele geçirilen bu özel buluntu grubunun yönetici yapısının ana odasında bulunması ve çanak içinde muhafaza edilmesi yerleşimde elitlerin varlığına işaret etmesi açısından da önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu boncukların yönetici yapısı içinde bulunan silindir

²⁶ TÜBİTAK-MAM Laboratuvarı, Analiz No: 2098. Kalibrasyon OxCal Online 4.4 programı ile elde edilmiştir. Radyokarbon analizleri Pamukkale Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Proje No: 2021ARKE001.

²⁷ Okatan 2019.

mühürler gibi kara ticareti²⁸ aracığı ile Seyitömer Höyük'e ulaşmış olduğu düşünülmektedir. Bu durumda kuzey Irak'taki Kish ile Kuzey Suriye'de yer alan Tell Bia, Tell al-Raga'i ve Tell Brak'ın tüccarlarıyla Seyitömerli tüccarlar arasında ticari birtakım ortaklıkların kurulmuş olabileceğini söylemek mümkündür.

Bu bulguların yanı sıra Seyitömer Höyük'te Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilen taş takı kalıpları²⁹, terazi ağırlıkları³⁰, Suriye Şişeleri ve kadehler³¹ uzak mesafeli ticaretin diğer göstergeleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Seyitömer Höyüğü'nün, Mezopotamya'dan Anadolu'nun kuzeybatısına ulaşan yolların kesiştiği noktada yer alan ticaretin önemli uğrak noktalarından biri olduğu açıktır.

²⁸ Şahoğlu 2005; Efe 2007; Oğuzhanoglu 2019.

²⁹ Ünan - Ünan 2020, 37-53.

³⁰ Ünan 2022, 33-47.

³¹ Ünan 2023.

KAYNAKÇA

- A. N. Bilgen, "Seyitömer Höyüğü 2006 Yılı Kazısı", 29. KST, Cilt: 1, Ankara, 2008, 321-332.
- A. N. Bilgen - Z. Bilgen - S. Çırakoğlu, "Erken Tunç Çağı Yerleşimi V. Tabaka", *Seyitömer Höyük I*, (Ed.) A. N. Bilgen, İstanbul, 2015, 119-186.
- A. N. Bilgen - G. Coşkun - Z. Bilgen - N. Ünan - S. Silek - S. Çırakoğlu - F.Ç. Özcan - A. Kuru - Z. Erdinç, "Seyitömer Höyüğü 2012 Yılı Kazısı", 35. KST, Cilt: 1, Ankara, 2014, 349-360.
- A. N. Bilgen - M. Savrum-Kortanoğlu, "Seyitömer Höyük'te Bir İlk Tunç Çağ III Yapısına Dair Gözlemler", *Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekan*, (Ed.) G. Coşkun, Ankara, 2017, 31-42.
- E. Mackay, *A Sumerian Palace and the "A" Cemetery at Kish*, Mesopotamia, Chicago, 1929.
- E. Strommenger - K. Kohlmeyer, *Tall Bia/Tuttul I*, Die Altorientalischer Bestatungen, Saarbrücken, 1998.
- G. Emberling - J. Cheng - T. E. Larsen - H. Pittman - T. B. B. Skuldboel - J. Weber - H. T. Wright, "Excavations at Tell Brak 1998: Preliminary Report", *Iraq*, Vol. 61, 1999, 1-41.
- G. Dardeniz - A. Öztan, "Acemhöyük Fayans ve Frit Eserleri", *Belleten*, Cilt: 84, Sayı: 301, 2020, 837-886.
- G. Sazcı, *The Treasures of Troia*, İstanbul, 2007.
- G. J. Stein, "1996 Excavations at Hacinebi Tepe", XIX. KST, Cilt. 1, Ankara, 1998, 179-208.
- H. Sağlamtimur - G. Dardeniz - E. L. Baysal, "Travel of faience beads and metal Pins: Evidence of long-distance trade in early Bronze Age I (3100-2900 BCE) Başur Höyük, Türkiye", *Journal of Archaeological Science: Reports* 52, 1-12, 2023.
- H. Erkanal, "1988 Girnevez Kazıları", XI. KST, Cilt. 1, Ankara, 1990, 261-274.
- H. K. Ensert, "Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1995.
- H. Z. Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara, 1951.
- H. Goldmann, *Excavations at Gözülü Kule, Tarsus. Volume II. From the Neolithic trough the Bronze Age*, Princeton, 1956.
- H. Schliemann, *Ilios Stadt und Land der Trojaner*, Leipzig, 1881.
- H. H. Curvers - G. M. Schwartz, "Excavations at Tell al-Ragā'i: A Small Rural Site of Early Urban Northern Mesopotamia", *American Journal of Archaeology*, Vol. 94, 1990, 3-23.
- M. E. L. Mallowan, "Excavations at Brak and Chagar Bazar" *Iraq*, Vol. 9, 1947, 1-259+İ-IV.
- M. H. Okatan, *Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Silindir Mühürleri*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- N. Ünan, "İç Batı Anadolu'da Yeni Bir Ticaret Merkezi: Seyitömer Höyük'ten Bir Grup Terazi Ağırlığı", *Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989-2021*, (Ed.) S. Ünan, Ankara, 2022, 33-47.

- N. Ünan, “Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Ocakları”, *TÜBA-AR* 17, 2015, 73-82.
- N. Ünan, *Seyitömer Höyük VI. Tabaka Mimarisi ve Çanak Çömleği*, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023.
- Ö. Bilgi, “İkiztepe Kazılarının 1983 Dönemi Sonuçları”, *VI. KST*, Ankara, 1984, 55-64.
- R. Matthews, “A Chiefdom on the Northern Plains Early Third-millennium Investigations: the Ninivite 5 Period”, *Excavations at Tell Brak, Vol. 4: Exploring an Upper Mesopotamian regional centre, 1994-1996*, (Ed.) R. Matthews, UK, 2003.
- S. Ünan - N. Ünan, “Stone Jewelry Moulds from Seyitömer Höyük”, *TALANTA LII*, 2020, 37-53.
- S. Ünan-N. Ünan- H. Bilgiç-M. Andaç, “Seyitömer Kurtarma Kazısı 2020 Yılı Çalışmaları”, *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları*, (Ed.) S. Ünan, Sayı VIII, Ankara, 2021, 1-19.
- S. Ünan, “Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme (1989-2021)”, *Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989-2021*, (Ed.) S. Ünan, Ankara, 2022, 1-19.
- T. Yıldırım, “An Early Bronze Age Cemetery at Resuloğlu, Near Uğurludağ, Çorum. A Preliminary Report of the Archeological Work Carried Out Between Years 2003-2005”, *Anatolia Antiqua XIV*, 1-14, 2006.
- T. Zimmermann, “Anatolia as a Bridge from North to South? Recent Research in the Hatti Heartland”, *Anatolian Studies*, Vol. 57, 65-75, 2007.
- T. Efe, “The Theories of the ‘Great Caravan Route’ between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III period in inland western Anatolia”, *Anatolian Studies*, 27, 2007, 47-64.
- U. Oğuzhanoglu, “Büyük Menderes’ten Denize Uzanan Yollar: Güneybatı Anadolu Erken Tunç Çağı Bağlamında Yeni Gözlemler”, *ANADOLU/ANATOLIA*, Ek Dizi I, 4, 2019, 101-114.
- V. Şahoğlu, “The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age”, *Oxford Journal of Archaeology*, 24/4, 2005, 339-361.